

COOPERAȚIA ROMÂNEASCĂ DE CREDIT PÂNĂ LA MAREA UNIRE

Prof. univ. dr. DUMITRU ȘANDRU

Cooperarea modernă s-a născut ca asociație formată pe baze voluntare de grupuri de indivizi ce doreau să se ajute pentru a îndeplini împreună unele funcții economice pe care ei nu erau întotdeauna capabili să le realizeze singuri. Asociațiile împărțeau riscurile și profiturile în proporția investiției de capital sau de profit. Curând după constituirea, în 1844, la Rochdale, în Anglia, a celei dintâi asociații cooperatiste, după modelul ei s-au inspirat și alte state, punându-se bazele cooperatiei de consum în Europa. Pătrunzând în toate țările continentului european, mișcarea cooperatistă a îmbrăcat apoi forme diverse și a cuprins numeroase segmente ale economiei, potrivit nevoilor și condițiilor fiecăreia dintre ele și necesităților categoriilor care au adoptat principiile întraajutorării. Dintre acestea, un loc important l-a ocupat sectorul bancar, care, atât în România, cât și în celelalte teritorii locuite de români s-a călăuzit după formele de asociere din Germania.

Deși în a doua jumătate a veacului al XIX-lea creditele puse la dispoziția plugarilor de către băncile comerciale au marcat o tendință de creștere, ele nu au fost însă îndeplătore în raport cu cerințele agriculturii. Pe de altă parte, la instituțiile bancare care și-au făcut apariția în această perioadă nu a avut acces întreaga masă a producătorilor rurali, de la împrumuturi fiind excluși mai ales țărani cu suprafețe mici de pământ în proprietate, adică marea majoritate a plugarilor, care a continuat să rămână, în mare măsură, dependentă de capitalul cămătăresc¹. Această stare de lucruri explică și motivația pentru care cele dintâi asociații cu caracter cooperatist au fost întovărășirile mutuale de credit și de ce ele au deținut, de altfel, pretutindeni în teritoriile locuite de români, cea mai mare pondere în structura organizațiilor cooperatiste.

Acestea au apărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atât în Regatul României, cât și în Transilvania, Basarabia și Bucovina, ca efect al propagandei desfășurate de preoții și învățătorii satelor și sprijinirii inițiativelor lor de către mulți dintre membrii elitei politice, adesea și de cercurile guvernante, ele sporind pretutindeni numericește la începutul veacului următor. Denumirea lor a variat de la o provincie la alta. În Regatul României ele s-au intitulat bănci populare, în Transilvania s-au numit societăți de ajutor reciproc, societăți de păstrare și împrumut, de depuneri și împrumuturi, case de păstrare sau reuniuni, în Basarabia s-au intitulat tovărășii de credit și păstrare, tovărășii de împrumut și tovărășii de credit mărunț, iar în Bucovina ele s-au numit însoțiri, însoțiri de credit și însoțiri agricole pentru cumpărare și vânzare. În teritoriile locuite de români care se aflau sub dominație străină, cooperativele de credit au fost organizate pe criterii naționale, cazurile în care asociațiile înglobau persoane de etnii diferite fiind extrem de rare.

Cooperativele de credit au apărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea atât la orașe, cât și la sate, dar ele au devenit prin excelență organizații ale lumii rurale, căci cele mai multe bănci populare din mediul urban s-au transformat în decursul anilor în societăți de credit comercial. Faptul că rețeaua băncilor comerciale aflată în expansiune deservea cu precădere populația de la orașe și foarte rar pe unii dintre agricultori explică, de altfel, și de ce cooperarea

---

¹ Pentru detalii vezi Arhiva Națională Istorică Centrală (În continuare se va cita ANIC), fond Casa Regală Carol al II-lea, dosar 74/1930, f. 1 și urm.: Gheorghe DRAGOS, *Cooperarea în Ardeal. Istoric - Situația actuală - Perspective*, Oficiul Național al Cooperatiei Române, 1933, p. 112 și 137; Victor SLĂVESCU, *Organizația de credit a României*, București, 1922, p. 276 - 289; Aurel LOSONTI, Vasile M. UNGUREANU, *Sursele de finanțare și de creditare ale agriculturii din Transilvania în perioada dezvoltării capitalismului (1848 - 1914)*, în "Terra Nostra", vol. III, 1973, p. 371.

rurală de credit s-a bucurat de o atenție specială din partea oamenilor politici și guvernanților epocii și, pe de altă parte, interesul redus al statului față de cooperăția urbană². Astfel, la începutul veacului al XX-lea, în Regatul României cooperăția din mediul urban era, numeric, de zece ori mai redusă decât cea de la sate³. În același timp, băncile populare de la orașe și sate au deținut împreună în permanență ponderea cea mai ridicată în structura organizațiilor cooperatiste din România. În 1907, de exemplu, ele reprezentau în Regat 90,8 % din numărul cooperativelor de toate categoriile, pentru ca în anul 1919, când guvernul de la București a impulsat extinderea cooperativelor de aprovizionare și consum, dându-le de fapt o dezvoltare artificială, procentul lor să scadă la numai 59,2 %⁴. În celelalte teritorii locuite de români proporția lor a fost mult mai mică, însă și aici ele dețineau cea mai mare pondere în ansamblul tuturor categoriilor de cooperative.

Cea mai modestă evoluție a avut-o cooperăția de credit a românilor din Transilvania, deși ea era cea mai veche, în pofida stăruințelor depuse de intelectualii români din Ardeal pentru a-i determina pe săteni să își constituie asociații de asemenea natură. Aici, în anul 1868, învățătorul Visarion Roman a creat la Rășinari, lângă Sibiu, „prima societate de depuneri și împrumuturi”, care a fost precursora multor bănci populare din Transilvania și din Vechiul Regat. La sfârșitul anului 1915, când mișcarea cooperăției de credit de aici a atins de fapt apogeul, existau în Ardeal numai 108 asemenea cooperative românești, cu 11 112 membri, cu 1 323 470 coroane capital, cu 852 570 coroane rezerve, cu 6 333 000 coroane depuneri spre fructificare și cu 1 607 920 coroane credite distribuite țăranilor⁵.

Cu toate progresele înregistrate de mișcarea cooperăției românești de credit din Transilvania, până la Unire, românii de aici au rămas în inferioritate în domeniul asocierii și în privința puterii financiare a unităților lor, față de minoritățile maghiară și germană din provincie, dar nu și în privința modului de organizare a societăților de păstrare și împrumut, care era superior cooperativelor de credit ungurești și chiar a unora săsești⁶. Pe ansamblu, însă, până în 1918, cooperăția românească din Ardeal a avut cea mai lentă evoluție, nu numai în comparație cu cea a germanilor și a maghiarilor, ci și cu cea din celelalte teritorii locuite de români. Explicația acestui proces trebuie căutată, pe de o parte, în politica discriminatorie practică față de români de către cercurile guvernante maghiare, iar, pe de altă parte, în faptul că mulți români au preferat să se asocieze la băncile comerciale în loc de a adera la cooperativele de credit, ale căror principii de funcționare le considerau străine intereselor lor, deoarece fuseseră introduse în Transilvania de națiunile dominante⁷. În plus, ei au refuzat ajutorul statului ungar, care ar fi putut constitui – potrivit opiniilor multor intelectuali români – o nouă sursă de imixtiune în viața lor națională și tocmai de aceea s-au servit mai mult de băncile lor comerciale⁸.

Apare concludent în acest sens faptul că în 1914 românii din Ardeal dispuneau de 147 de societăți de credit pe acțiuni, dintre care unele aveau o mare putere financiară, și de numai 69 de reuniuni de păstrare și împrumut, de tip Raiffeisen, pe când sașii aveau 173 cooperative de credit și numai 47 bănci comerciale⁹. O altă cauză a slăbiciunii mișcării cooperatiste a românilor din Ardeal a constituit-o și lipsa unui organ central de finanțare și de îndrumare, merit a sprijini

---

² I. FINȚESCU, *Legislația cooperativă*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 623.

³ Raymond POLIN et G. J. CHARON, *Les coopératives rurales et l'état en Tchécoslovaquie et en Roumanie*, Paris, 1934, p. 101.

⁴ Cf. Robert Lee WOLFF, *The Balkans in Our Time*, New York, 1967, p. 172; ANIC, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 5/1930, f. 2 - 13.

⁵ Constantin I. OPRESCU, *Cooperăția*, în *Aspecte ale economiei românești*, Consiliul Superior Economic, 1939, p. 503.

⁶ Nicolae N. PETRA, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 98.

⁷ Vezi Gr. MLADENATZ, A. G. GALAN, I. TATOS și Mircea V. PIENESCU, *Intreprinderile cooperative*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 639; I. Gh. CIURESCU, *Spiritul cooperăției în Ardeal*, în “Viața economică”, Cluj, 15.I.1939; Arhivele Naționale Cluj-Napoca, fond Prefectura județului Cluj, dosar 11/1939, f. 51.

⁸ Gr. MLADENATZ, A. G. GALAN, I. TATOS și Mircea V. PIENESCU, *op. cit.*, p. 639.

⁹ Nicolae N. PETRA, *op. cit.*, p. 101.

asociațiile, deși strădaniile pentru înființarea unei asemenea instituții nu au lipsit, fapt ce a făcut ca societățile de păstrare și împrumut să nu acționeze în mod unitar¹⁰.

În Basarabia, deși s-au înființat de către țărani, cu începere din anul 1860, mai multe tovărășii de credit și păstrare¹¹, în 1871, printr-un ucuz imperial, organizația acestora a fost trecută pe seama zemstvelor guberniale, care primeau și sarcina de a întreprinde propagandă pentru înființarea de noi tovărășii în fiecare voloste (plasă), de a mijloci acordarea creditelor și de a exercita asupra lor controlul de stat. În același an, zemstva gubernială din Chișinău a alcătuit un regulament pentru constituirea capitalurilor sociale ale asociațiilor țărănești, care provenea din impozitul plătit pentru întreținerea poștelor sătești și dintr-un procent ce se reținea de la vânzarea produselor pentru construirea și repararea coșarelor destinate să ajute țăranimea în caz de secetă¹². Acest tip de asociații s-a dezvoltat cu începere din 1873 în orașe, iar la sate din 1881¹³.

În anul următor, 1882, însă, când asociațiile țărănești din Basarabia au organizat un congres la Chișinău, sătenii au acuzat pe conducătorii cooperativelor de lipsă de destoinicie, iar, ca urmare a plângerilor lor, tovărășiile au fost puse în lichidare sau obligate să fuzioneze¹⁴. Apoi, în 1895, guvernul imperial a elaborat o nouă lege pentru încurajarea cooperăției, care își propunea să contribuie efectiv la satisfacerea cererilor de credit agricol și care adopta denumirea de bănci rurale pentru toate asociațiile țărănești existente¹⁵.

Sub influența propagandei oficiale, la începutul veacului 20 a apărut o nouă categorie de asociații, a „tovărășiilor de credit”. Din punct de vedere juridic și administrativ nu existau diferențe între tovărășiile de împrumut și păstrare și cele de credit. Singura deosebire consta în faptul că cele dintâi aveau capital propriu, format din părți sociale, pe când tovărășiile de credit nu posedau asemenea capital, fondurile lor fiind alocate de către stat¹⁶. De cele mai multe ori, tovărășiile de credit mărunț și adesea și cele de împrumut și păstrare s-au constituit cu fonduri împrumutate de la Banca Statului, iar mai târziu de la Casa Zemstvelor, obținute pe termen de 13 ani, cu obligația pentru cooperativele debitoare de a achita în fiecare an, începând cu al cincilea de la primirea creditului, cota stabilită inițial pentru rambursarea datoriei¹⁷.

Cu toate că mișcarea cooperăției de credit a fost încurajată de guvernul țarist, asociațiile de acest tip din Basarabia au avut, până la începutul veacului al XX-lea, rezultate modeste¹⁸. Greutățile izvorâte la vizarea statutelor și la obținerea autorizației de funcționare, insuficiența creditului, lipsa unui sistem lesnicios de finanțare și reaua conducere au frânt progresele asociațiilor și au cauzat frământări în rândurile operatorilor. Urmarea acestei stări de lucruri a determinat apariția, la 7 iunie 1904, a legii privitoare la instituțiile de credit mărunț, care, oricum, avea un caracter mai liberal¹⁹. Noua lege a impulsionat asocierea, astfel că de la 26 de tovărășii de credit existente în 1904, numărul lor a sporit, în 1914, la 349, grupând 313 771 membri²⁰. În anii primului război mondial, mijloacele financiare ale ambelor categorii de tovărășii din Basarabia au fost orientate cu precădere, la fel ca și în Regatul României, spre finanțarea operațiunilor cu caracter pur comercial, în dauna creditării țăranilor²¹.

¹⁰ Ștefan SONEA, *Cooperăția de credit și agricolă din Transilvania în secolul XIX*, în “Terra Nostra”, vol. II, 1971, p. 348 - 349.

¹¹ Vezi C. FILIPESCU și Eugeniu N. GIURGEA, *Basarabia. Considerațiuni generale agricole, economice și statistice*, Chișinău, 1919, p. 300; Joseph KAMIL, *La coopération en Roumanie*, Paris, 1932, p. 136.

¹² C. FILIPESCU și Eugeniu N. GIURGEA, *op. cit.*, p. 301 și 305.

¹³ Joseph KAMIL, *op. cit.*, p. 136.

¹⁴ Cf. C. FILIPESCU și Eugeniu N. GIURGEA, *op. cit.*, p. 301.

¹⁵ Virgil N. MADGEARU și Gr. MLADENATZ, *Reforma cooperăției*, “Cultura națională”, p. 14.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 15 - 16.

¹⁸ Ifor L. EVANS, *The Agrarian Revolution in Rumania*, Cambridge, 1924, p. 96.

¹⁹ C. FILIPESCU și Eugeniu N. GIURGEA, *op. cit.*, p. 301 și 305.

²⁰ Joseph KAMIL, *op. cit.*, p. 136.

²¹ Cf. C. FILIPESCU și Eugeniu N. GIURGEA, *op. cit.*, p. 301.

²² C. FILIPESCU și Eugeniu N. GIURGEA, *op. cit.*, p.300 - 302.

²³ *Ibidem*, p. 302 - 303.

²⁴ Vezi Virgil N. MADGEARU și Gr. MLADENATZ, *op. cit.*, p. 16; David Mitrany, *The Land & the Peasant in Rumania. The War and Agrarian Reform (1917 - 21)*, New York, 1968, p. 404.

În Bucovina, organizațiile de credit cooperatist au apărut cu începere din anul 1875, ca urmare a propagandei întreprinsă de conducerea administrativă a provinciei și a promulgării, în 1873, a legii asupra asociațiilor industriale și economice, care guverna activitatea lor și le acorda libertate completă de acțiune²². Mai mult decât atât, ulterior, Camera Provincială a Bucovinei – parlamentul local –, urmărind să impulsioneze asocierea țăranilor a obligat Banca Țării să ofere cooperativele de credit împrumuturi pe termene lungi, cu dobânzi mici, de numai 4 % pe an²³.

Cele dintâi cooperative de aici, denumite „însoțiri” ori „însoțiri de credit”, au adoptat statutele de tip Schulze-Delitsch; abia cu începere din anul 1898 au început să fie organizate și cooperative de credit pe principii Raiffeisen. Prima asociație românească de credit din Bucovina a fost înființată la finele veacului al 19-lea de către preotul Mihail Bendevschi (Bendescu) în localitatea Crasna, din districtul Storojineț, în comuna în care el păstora²⁴.

„Însoțirile” românilor, cum au fost denumite ele, au sporit numeric în special după anul 1901, în urma propagandei inițiată de Iancu, cavaler de Flondor, cu sprijinul Partidul Poporal Național²⁵. Dar, cu toate că, din punct de vedere numeric, însoțirile românilor aveau o pondere relativ mare în comparație cu cele ale germanilor, rutenilor și polonezilor din provincie, numărul celor afiliate la centrala „Arboroasa” ajungând în anul 1914 la 175, față de numai trei către fuseseră federalizate în 1903, ele erau neconsolidate încă, zbatându-se într-o stare de criză profundă²⁶, determinată, în principal, de faptul că ele au avut de suportat consecințele fraudelor comise în anii anteriori de conducerea centralei „Arboroasa” și datorită faptului că însoțirile de credit dispuneau de fonduri mici, ceea ce le făceau dependente de împrumuturile pe care le putea oferi Banca Țării din Cernăuți. Oricum, în preajma izbucnirii primului război mondial activitatea lor începuse să își arate roadele²⁷, însă ele au fost anihilate de cei patru ani de ostilități militare care au avut, de altfel, efecte dezastruoase asupra întregii economii din Bucovina.

În pofida diversității titlaturii lor, asociațiile de credit ale românilor de pretutindeni au avut la bază principii similare de funcționare, preluate de la formele de organizare ale cooperației germane. O bună parte dintre ele s-au condus la început după principiile cooperației statuate de Herman Schulze-Delitsch, altele după normele cooperației stabilite de Frederich Wilhelm Raiffeisen, dar, în decursul timpului, marea lor majoritate au preluat principiile statuate de către acesta din urmă, cu unele mici amendamente, care s-au dovedit a fi mai convenabile de fapt stării sociale a locuitorilor asociați.

Pentru a se asigura o colaborare fructuoasă între cooperativele locale de credit și pentru a le îndruma activitatea, de îndată ce numărul acestora a sporit, promotorii ideii de asociere au lansat ideea federalizării lor. Procesul de federalizare s-a realizat, totuși, relativ târziu și el a înregistrat unele particularități specifice condițiilor din fiecare provincie. În România, cea dintâi federală, „Concordia”, a fost înființată în comuna Găiceana, județul Tecuci, în anul 1906, de către memorandistul transilvănean Eugen Brote, care, în calitatea sa de agronom, exercita atunci funcția de procurator al moșiilor președintelui Partidului Național Liberal, Dim. A. Sturdza, și ea a grupat asociațiile de credit popular din câteva localități învecinate. Până în anul 1912, în Regatul României s-au înființat 11 federale cu structuri asemănătoare celei de la Găiceana, pentru ca în 1916 să apară prima federală cu rază de acțiune pe cuprinsul unui întreg județ, în Gorj²⁸. În anul 1917, numărul federaledor a ajuns la 35, cifra fiind egală cu cea a județelor României din

---

²² David MITRANY, *op. cit.*, p. 405.

²³ Cf. Șt. PASCU, C. C. GIURESCU, I. KOVACS, L. VAJDA, *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia Austro-Ungară la începutul secolului al XX-lea (1900 - 1918)*, în *Destrămarea monarhiei Austro-Ungare, 1900 - 1918*, București, 1964, p. 72.

²⁴ Aurel MORARIU, *Bucovina, 1777 - 1914*, București, 1914, p. 111 - 112; Ion NISTOR, *Istoria Bucovinei*, București, 1994, p. 304.

²⁵ Aurel MORARIU, *op. cit.*, p. 112; Ion NISTOR, *op. cit.*, p. 305; Constantin I. OPRESCU, *op. cit.*, p. 507.

²⁶ Victor SLĂVESCU, *Câteva însemnări asupra băncilor populare*, în “Economia națională”, an. XLIII, 1922, nr. 2, p. 84.

²⁷ Ifor L. EVANS, *op. cit.*, p. 96 - 97.

²⁸ Gr. MLADENATZ, A. G. GALAN, I. TATOS și Mircea V. PIENESCU, *op. cit.*, p. 646; Arhivele Statului Pitești, fond Banca populară “Dorința”, comuna Dobrești, județul Muscel, dosar 7/1925, f. 1 și 3.

hotarele ei de până la Marea Unire²⁹. Până la Marea Unire din 1 Decembrie 1918, activitatea acestora întreprinsă pe linia sarcinilor care le-au fost trasate de conducătorii cooperăției din România a fost însă destul de modestă. Or, deși principala sarcină a federaledor a fost aceea de a procura membrilor lor mijloace financiare în vederea creditării agricultorilor, după 1913 ele au început să participe la colectarea cerealelor, la organizarea exportului unor produse agricole și la aprovizionarea locuitorilor satelor cu mărfuri industriale și cu bunuri alimentare, aceste funcții deținând și după primul război mondial, vreme de câțiva ani, prioritate în ansamblul activității lor, în dauna operațiilor de creditare a țăranilor³⁰. În plus, ele devenind intermediare ale plasării creditelor procurate de la Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești și percepând un comision pentru o asemenea operație, nu făceau altceva decât să contribuie la scumpirea împrumuturilor pe care le obțineau plugarii.

În anul 1902, în presa românească din Transilvania a început o dezbatere pe tema creării unui organism central pentru îndrumarea mișcării cooperatiste a românilor de aici. Doi ani mai târziu, în 1904, Reuniunea Română de Agricultură din Sibiu, înființată în 1888, din inițiativa unui grup de intelectuali români, în majoritatea lor învățători și preoți, în frunte cu Eugen Brote, cu scop de a sprijini economia agricolă românească, a solicitat Casei de Păstrare din Săliște să servească drept organ de îndrumare și de control a însoțirilor românești. Aceasta și-a îndeplinit doar parțial misiunea, deoarece și-a limitat activitatea numai la cooperativele din comitatul Sibiu, pe care le-a finanțat cu credite de reescont și, concomitent, le-a îndrumat și controlat³¹. Ulterior, Reuniunea Română de Agricultură din Sibiu a exercitat funcția de organ de conducere a cooperăției românești, însă o parte din instituțiile de credit popular nu au colaborat cu ea, lucrând cu centrala de la Budapesta sau cu Uniunea Cooperativelor Raiffeisen a sașilor³².

În 1907, Vasile C. Osvadă a elaborat, în numele Astrei, un proiect care prevedea organizarea uneia sau a mai multor centrale pentru tovărășiile agricole, dar Astra nu a avut fonduri pentru a-și concretiza planul. În 1911, din donația de 50 000 de coroane a boierului basarabean Vasile Stroescu, ce urmau a fi utilizate în vederea organizării cooperăției de credit din satele Transilvaniei³³, pentru viitoarea centrală nu s-a repartizat nimic. Abia în anul 1914 cooperăția românească din Ardeal și-a constituit cea dintâi federală, „Înfrățirea”, din Sibiu³⁴, singura care a funcționat, de altfel, până la Marea Unire.

În Basarabia, procesul federalizării a avut loc în anii primului război mondial. În 1915 prima federală județeană a tovrășiilor de împrumut și păstrare, „Codrul”, s-a înființat în localitatea Călărași din județul Lăpușna. De la șapte tovrăși asociate, după ce, în același an, și-a mutat sediul la Chișinău, ea s-a transformat în Uniunea Basarabeană de Credit și Păstrare, un fel de federală interjudețeană, care a dirijat la început activitatea asociațiilor din centrul provinciei. În același timp, cooperativele din sudul Basarabiei colaborau cu Uniunea din Odesa, cele din nord cu centralele din Podolia și Kiev, iar altele cu centrala de la Moscova³⁵. În 1918, Uniunea Basarabeană de Credit și Păstrare avea patru filiale județene și 149 de unități asociate³⁶. Procesul federalizării s-a încheiat în Basarabia în anul 1917, când, în baza dispozițiilor legii din 20 martie 1917, s-au constituit Uniunea Basarabeană a Societăților de Consum, din Chișinău, și Uniunea de Finanțare și de Control, cu funcții de federale în toate județele provinciei³⁷. În 1918 activau în

²⁹ David MITRANY, *op. cit.*, p. 383 și 389; Gr. MLADENATZ, A. G. GALAN, I. TATOS și Mircea V. PIENESCU, *op. cit.*, p. 647.

³⁰ Vezi Constantin I. OPRESCU, *op. cit.*, p. 500; Victor SLĂVESCU, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880 - 1924)*, “Cultura națională”, 1925, p. 232; ANIC, fond Centrocoop, Obștile de arendare și cumpărare, dosar 53/1920, f. 10 - 11, 39 și urm.

³¹ Nicolae N. PETRA, *op. cit.*, p. 88.

³² *Ibidem*, p. 99.

³³ Vasile DOBRESCU, *Preocupări ale ASTREI pentru înființarea cooperativelor la începutul secolului XXC*, în “Terra Nostra”, vol. III, 1973, p. 404 - 405.

³⁴ Gr. MLADENATZ, A. G. GALAN, I. TATOS și Mircea V. PIENESCU, *op. cit.*, p. 646.

³⁵ Vezi C. FILIPESCU și Eugeniu N. GIURGEA, *op. cit.*, p. 305; Constantin I. OPRESCU, *op. cit.*, p. 514.

³⁶ C. FILIPESCU și Eugeniu N. GIURGEA, *op. cit.*, p. 218; P. CAZACU, *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru, 1918 - 1928*, p. 129.

³⁷ ANIC, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 2/1930 - 1934; Joseph KAMIL, *op. cit.*, p. 136; Gr. MLADENATZ, A. G. GALAN, I. TATOS și Mircea V. PIENESCU, *op. cit.*, p. 646.

Basarabia 23 de uniuni ale tovrășiilor de credit și păstrare, caselor de credit mărunț ale zemstvelor și cooperativelor de consum³⁸. La 1 iulie 1918, toate acestea s-au unit în Centrala Uniunilor de Cooperative din Basarabia, care a funcționat, cu începere din septembrie 1918, ca centrală a societăților de credit și de consum și care a fost lichidată în temeiul legii pentru unificarea cooperației din 15 martie 1923³⁹.

În Bucovina, în iulie 1903, primele însoțiri cu capital românesc s-au grupat, ca rezultat al propagandei profesorului Grigore Filimon, în Centrala Asociațiilor Economice Române, denumită ulterior centrala românească „Arboroasa”, având sediul la Cernăuți. Aceasta s-a constituit cu scop de a procura băncilor afiliate capitalurile necesare și de a exercita controlul gestiunii lor. Față de numai patru însoțiri, câte se uniseră în 1903, în 1914 cooperativele de credit afiliate la această centrală au ajuns la 175⁴⁰. După constituire, Centrala Insoțirilor Economice Române a inițiat înființarea unor cooperative specializate în vânzarea animalelor, arendarea pământului, exploatarea pădurilor și în alte activități, toate aceste unități având, în anul 1910, circa 27 000 de membri⁴¹.

Centrala românilor, însă, departe de a-și îndeplini sarcinile, a desfășurat o activitate contrarie obligațiilor asumate. Din primăvara lui 1906, când în fruntea ei a fost instalat doctorul Florea Lupu, cea mai mare parte din capitalul ei a fost investită într-o serie de întreprinderi dintre cele mai riscante și doar o cotă infimă a fost alocată sub formă de credite țăranilor. Ca urmare, Banca Țării, din Cernăuți, care îi furnizase credite substanțiale, a pus centrala „Arboroasa” în stare de faliment, iar Camera Provincială a Bucovinei (Parlamentul local) a aprobat proiectul de asanare a ei, transferând în contul statului deficitul „Arboroasei”, ca și a celorlalte centrale ale germanilor, polonezilor și rutenilor, dar obligând pe țăranii debitori să acopere aceste pagube în decurs de 75 de ani, cu o dobândă anuală de 12 %⁴², cu mult superioară cotei de amortisment pe care o plățiseră până atunci debitorii însoțirilor de credit.

În teritoriile românești aflate sub stăpânire străină, mișcarea de asociere s-a realizat în exclusivitate pe baze naționale. În general, asociațiile aparținând grupurilor etnice dominante în statul respectiv, în special cele ale maghiarilor din Ungaria, s-au bucurat de o serie de privilegii care le-au impulsivat activitatea, timp în care cele ale românilor s-au dezvoltat doar prin propriile lor mijloace financiare. Aceasta explică, de altfel, pe de o parte, evoluția lentă de ansamblu a cooperației românești din Transilvania, iar pe de alta, eforturile intelectualilor și ale bancherilor de origine română de a impulsiona și de a sprijini mișcarea de asociere.

Cooperativele românești de credit din Transilvania au folosit în operațiile lor de finanțare, în principal, fonduri provenite din contul depuneri spre fructificare, capitalul lor social reprezentând circa o pătrime din totalul acestora. Utilizarea pe scară largă a depunerilor spre fructificare a determinat însă o scumpire a împrumuturilor acordate sătenilor. Multe dintre băncile populare au utilizat creditele de reescont ale băncii „Albina”, din Sibiu⁴³, care îndeplinea, de fapt, rolul de bancă centrală a tuturor societăților românești de credit din Transilvania și a multora dintre băncile comerciale care aparțineau românilor din această provincie.

În condițiile extrem de vitrege cu care s-au confruntat însoțirile de credit în anii premergători izbucnirii primului război mondial și în timpul marelui conflict armat, „Albina” le-a ajutat pe unele dintre ele să plătească dobânzile exagerat de ridicate pentru reesconturile făcute la alte bănci comerciale, salvându-le de la faliment⁴⁴. În mod obișnuit, „Albina” își procura fonduri de la băncile ungurești, dar, uneori, precum s-a întâmplat în anul 1912, când băncile maghiare i-

³⁸ Iuliu DRAGOMIRESCU, *Istoria generală a creditului și asigurarea lui în Basarabia*, Chișinău, 1924, p. 2; P. Cazacu, *op. cit.*, p. 129 și 137.

³⁹ ANIC, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 2/1930 - 1934; Joseph KAMIL, *op. cit.*, p. 138.

⁴⁰ Constantin I. OPRESCU, *op. cit.*, p. 507.

⁴¹ Cf. M. D. DRECIN, *Românii la al VIII-lea congres internațional cooperatist de la Hamburg*, în “Crisia”, Oradea, an. XVII, 1987, p. 198.

⁴² Vezi Aurel MORARIU, *op. cit.*, p. 114 - 118; Ion NISTOR, *op. cit.*, p. 305.

⁴³ Nicolae N. PETRA, *op. cit.*, p. 67 - 68; Mihai D. DRECIN, *Banca “Albina” din Sibiu, instituție națională a românilor transilvăneni (1871 - 1918)*, Cluj-Napoca, 1982, p. 93 - 95.

⁴⁴ Mihai D. DRECIN, *op. cit.*, p. 212 - 213.

au retras reescontul, ea l-a obținut de la Banca Agricolă din București, datorită sprijinului ministrului de finanțe din guvernul condus de Titu Maiorescu, Alexandru Marghiloman, care era și principalul acționar al acestei bănci⁴⁵, și concursului binevoitor al consiliului de administrație al Băncii Naționale a României⁴⁶.

Cu toate că o parte din formele de asociere folosite în teritoriile locuite de români, în special cele ale cooperativelor de credit, au fost inspirate din principiile instaurate în cooperația altor țări, în special a celor din Germania, promotorii lor autohtoni le-au modelat potrivit cerințelor membrilor asociațiilor și condițiilor social-economice interne. În ansamblul ei, cu toate succesele înregistrate până la primul război mondial în unele ramuri, mișcarea de asociere era mult rămasă în urmă în privința vieții cooperatiste, comparativ cu alte state, în special cu Danemarca, unde cooperația era foarte dezvoltată. Dar, în privința organizării, fundațiile fuseseră bine puse, iar populația rurală se acomodase cu principiile ajutorului mutual⁴⁷.

Oricum, deși o bună parte din asociațiile cooperative de creditare au avut o activitate modestă, unele chiar nesatisfăcătoare, în toate teritoriile românești s-au remarcat o serie de unități care au excelat în permanență prin rezultatele obținute și prin înrâurirea pe care au exercitat-o asupra comunității în care ele activau. Este necesar de menționat că asociațiile cooperatiste cu activitate fructuoasă au alocat o parte din beneficiile realizate de ele în vederea finanțării unor activități social-culturale. Casa de Păstrare din Săliște, județul Sibiu, constituită în anul 1884, devenită la începutul veacului al XX-lea cea mai puternică asociație de credit cooperatist a românilor din Transilvania⁴⁸, a alocat, de pildă, 45 % din beneficiile ei nete pentru acțiuni culturale și filantropice, creând un fond pentru un spital public la Săliște, pentru reconstrucția școlii primare din aceeași localitate și pentru alte scopuri similare⁴⁹. Activități la fel de meritorii legate de realizarea unor opere social-culturale a desfășurat și Societatea de ajutor reciproc „Aurora”, din Năsăud⁵⁰. În Bucovina au excelat în această direcție „Prăvălia românească din Cernăuți” și Societatea agricultorilor din Solca prin aprovizionarea țăranilor români cu semințe selecționate, prin sprijinul material acordat unor elevi săraci, care consta din îmbrăcăminte și rechizite, și prin popularizarea în rândurile țăranilor prin cicluri de conferințe a unor metode moderne privitoare la tehnica agricolă⁵¹.

În concluzie, cooperația a apărut și a evoluat în România și în provinciile românești aflate sub dominație străină în funcție de condițiile socio-economice existente în fiecare dintre ele și de măsura în care cercurile conducătoare din România, Austria, Ungaria și Rusia au sprijinit mișcarea de asociere prin mijloace legislative mai mult sau mai puțin eficiente. Cu toate că la baza constituirii și funcționării organizațiilor cooperatiste au stat legi diferite, analiza activității asociațiilor de credit popular evidențiază numeroase similitudini ale formelor de întraajutorare ce aparțineau românilor de pretutindeni.

Procesul a fost influențat într-o însemnată măsură de modelele după care cooperativele s-au călăuzit, dar și de contactele directe dintre conducătorii cooperației românești din toate ținuturile locuite de ei, de sprijinul moral și material acordat adesea de unii celorlalți, când el s-a dovedit necesar, și de fructuoasa cooperare dintre susținătorii ei, care reflectă, de altfel, năzuința sinceră a populației de origine română spre unitatea națională și spre ameliorarea statutului ei socio-economic.

Colaborarea a îmbrăcat forme variate, iar unele dintre ele, precum intervențiile boierului basarabean Vasile Stroescu în aplanarea disputelor dintre Asociația Băncilor Românești din Transilvania, „Solidaritatea” și ASTRA pe tema cooperației românești din Ardeal și finanțarea de către el cu suma de 50 000 de coroane maghiare a cooperativelor de credit

⁴⁵ D. ȘANDRU, *Creditul agricol în România, 1918 - 1944*, București, 1985, p. 14.

⁴⁶ Mihai D. DRECIN, *op. cit.*, p. 206.

⁴⁷ Ifor L. EVANS, *op. cit.*, p. 98.

⁴⁸ Vezi C. STERE, *Scrieri*, Editura “Minerva”, 1978, p. 164 - 165.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 165; Nicolae N. PETRA, *op. cit.*, p. 27.

⁵⁰ Vezi Nicolae N. PETRA, *op. cit.*, p.26; N. GHIULEA, *Cooperația. Faptă, Idee. Doctrină*, Cluj, 1927, p. 47.

⁵¹ Vezi Joseph KAMIL, *op. cit.*, p. 140 - 141; Mihai IACOBESCU, *30 de zile în “Siberia” - Căutând arhivele Bucovinei*, Iași, 2003., p. 210 - 211.

aparținând românilor, cu scopul declarat de a fi folosite în vederea organizării cooperativelor de credit din satele Transilvaniei⁵², ori implicarea românilor transilvăneni Eugen Brote și Vasile C. Osvadă în procesul de organizare a federațiilor din România au avut efecte favorabile asupra evoluției societăților cooperative de credit. Mai trebuie adăugate vizitele făcute de în Transilvania în anii 1906 – 1906 de unii dintre animatorii cooperației românești din regat ca Ion Răducanu și Constantin Stere și contactele lor cu fruntașii comunităților românești de aici, participarea directorului Casei Centrale a Cooperației, I. G. Duca, la congresul cooperației românilor din Bucovina, organizat în anul 1905 de Mihail Bendevschi la Crasna, districtul Storjineț. Atât în România, cât și în provinciile românești aflate sub stăpânire străină presa economică a popularizat frecvent realizările tuturor românilor din domeniul cooperației⁵³. Nu trebuie omis nici faptul că unele forme de organizare a cooperativelor au inspirat constituirea de asociații asemănătoare în alte provincii românești, cum a fost cazul statutului „Aurorei”, din Năsăud, însoțit de băncile populare din Regatul României⁵⁴, după cum, mai târziu, în 1913, în urma trimerii lui Vasile C. Osvadă de către ASTRA în România pentru a studia organizarea cooperației de aici, reuniunile de credit ale românilor din Transilvania au luat drept model statutul băncilor populare din Regat⁵⁵.

Privită în ansamblu, evoluția organizațiilor cooperatiste de credit din România și ale românilor din teritoriile aflate până la primul război mondial sub dominație străină, deși nu a avut asupra membrilor asociați și a populației rurale efecte generale spectaculoase, a contribuit, totuși, în numeroase localități, la o oarecare ameliorare a stării sociale a unei părți a populației mai puțin înstărite care nu avusese până atunci acces la creditele oferite de băncile comerciale, în special prin diminuarea proporțiilor cămătăriei care dominase lumea satelor și care răpise de fapt producătorilor agricoli o parte substanțială din roadele muncii lor.

---

⁵² Vezi Vasile DOBRESU, *op. cit.*, p. 404 - 405.

⁵³ Pentru detalii vezi ANIC, fond Casa Rurală, registrul 1/1908 - 1910, f. 11 - 12; C. STERE, *op. cit.*, p. 147 și urm.; Gheorghe V. SELTEN, *Viața și opera lui I. G. Duca*, București, 1935, p. 19; Ion NISTOR, *op. cit.*, p. 304; M. D. DRECIN, *Românii la al VIII lea congres....*, p. 195 și urm.; David MITRANY, *op. cit.*, p. 377.

⁵⁴ Vezi Nicolae N. PETRA, *op. cit.*, p. 26; David MITRANY, *op. cit.*, p. 377; N. GHIULEA, *op. cit.*, p. 41.

⁵⁵ Gr. MLADENATZ, A. G. GALAN, I. TATOS și Mircea V. PIENESCU, *op. cit.*, p. 639.